

datum in procedure: 05 september 2002

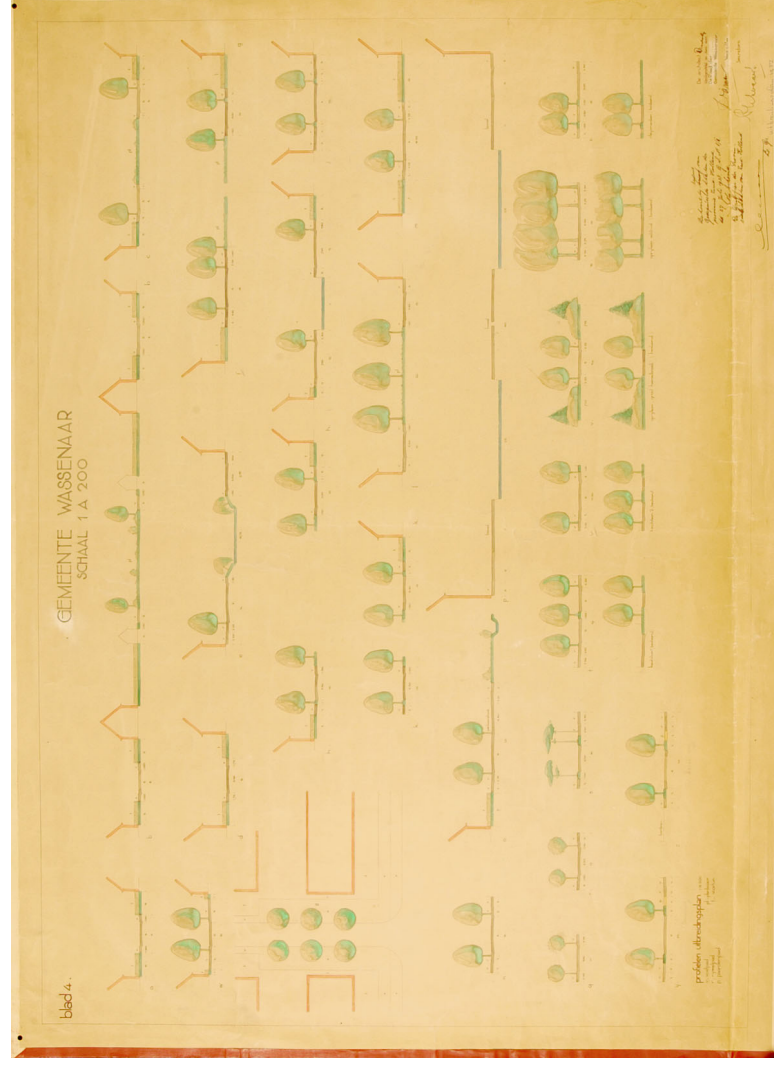
datum aanwijzing: 16 november 2007

gewijzigde versie d.d. 14 november 2007

DEEL II

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van het beschermde dorpsgezicht
Landgoederenzone Wassenaar-Voorschoten-Leidschendam-Voorburg,
gemeenten Wassenaar, Voorschoten en Leidschendam-Voorburg,
provincie Zuid-Holland, ex artikel 35 Monumentenwet 1988

LANDGOEDERENZONE

WASSENAAR-VOORSCHOTEN-LEIDSCHENDAM-VOORBURG

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid. In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten, met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit om de landgoederenzone Wassenaar-Voorschoten-Leidschendam-Voorburg als beschermd dorpsgezicht aan te wijzen, vloeit voort uit die inventarisatie.

Deel II, toelichting behorend bij begrenzingskaart MSP/35/01 - blad 1 en 2 - deel I en deel III, afbeeldingen

INLEIDING

Het te beschermen dorpsgezicht landgoederenzone Wassenaar-Voorschoten-Leidschendam-Voorburg bestaat uit een aaneengesloten reeks landgoederen en buitenplaatsen met landerijen, alsmede een aantal villaparken, villa-wijken en hogere middenstandswijken (*kaart 1*). Het te beschermen gebied beslaat een groot deel van de gemeente Wassenaar aan weerszijden van de Rijksstraatweg, waarbij het buitenplaatsengebied zich uitstrekt tot in Voorschoten, alsmede een strook weilanden op het grondgebied van de gemeente Leidschendam-Voorburg. Voorts de oude strandvlakte ten oosten van de Rijksstraatweg met een reeks boerderijen die markant gesitueerd zijn langs een uitgestrekt weidegebied, waaronder verschillende die als pachtboerderij bij een landgoed zijn gebouwd.

Het gebied strekt zich uit aan weerszijden van de Rijksstraatweg over de strandwal- en strandvlaktegronden, van landgoed Clingendael en buitenplaats Oosterbeek in het zuiden tot Zuidwijk en Santhorst in het noorden. In het noordwesten sluit het beschermde gezicht aan op het reeds beschermde dorpsgezicht Wassenaar, in het zuiden op de Haagse beschermde stadsgezichten Benoordenhout en Marlot/Reigersbergen; in het oosten strekken de bezittingen van landgoederen als Zuidwijk, De Horsten en Duivenvoorde zich uit over het veenweidegebied van de drie betrokken gemeenten.

Kenmerkend voor het te beschermen gebied zijn de landschappelijke en visuele relaties met strand en duinen en met het oostelijk veenweidegebied. Zo zijn er vanuit meerdere posities bijzondere contrast- en gradiëntzones aanwezig waartegen het landgoederengebied zich aftekent. Daarnaast zijn de relaties met aangrenzende villagebieden als het Haagse Marlot en Reigersbergen en met landgoederen als Clingendael, Ter Horst en Duivenvoorde en het Haagse Huis ten Bosch van belang. Al deze gebieden zijn onderdeel van dezelfde structuur. Een opmerkelijk aspect wordt gevormd door de veenweidegronden op de voormalige strandvlakten, waar (vroeger) melkkoeien werden geweid voor melkleverantie aan Den Haag en Leiden.

Het te beschermen dorpsgezicht landgoederenzone Wassenaar-Voorschoten-Leidschendam-Voorburg vormt een representatief voorbeeld van een historische landgoederenzone, waar landgoederen uit de 17- tot 20ste eeuw en

vroeg-20ste-eeuwse villaparken uit de suburbanisatieperiode zich in merendeels gave vorm naast elkaar laten herkennen. Het gebied kent een zekere continuïteit van grondgebruik en landinrichting. De verschillende onderdelen van de landgoederen en buitenplaatsen vertonen veelal nog een duidelijke historisch-functionele en visuele samenhang. De villaparken kennen een planmatige aanleg, waarbij gebruik is gemaakt van historisch-geografische, landschappelijke en cultuurhistorische kenmerken van de buitenplaatsen en landgoederen.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING (*kaart 2 t/m 6*)

Het te beschermen gebied heeft zich ontwikkeld op een strook oude duinen en strandwallen, afgewisseld door drassige strandvlakten. De eerste strandwal ligt op de hoogte van de lijn Voorschoten-Leidschendam-Voorburg. In Wassenaar bevinden zich strandwallen ter plaatse van de Rijksstraatweg, de Schouwweg en langs de binnenduinrand. Deze laatste sluit aan op het huidige jonge duingebied, ontstaan in de periode 1200-1600.

In de Middeleeuwen werd dit strandwallenlandschap geleidelijk gecultiveerd. De vrij drassige strandvlakten werden deels ontwaterd en als weide- en hooiland door de boeren gebruikt. Het ontwateren gebeurde aanvankelijk door het graven van sloten in aansluiting op de percelen op de strandwallen, waardoor een regelmatige blokverkaveling ontstond. Later vond een meer systematische ontwatering plaats via noordzuidgerichte tochten of weteringen en haaks daarop staande (zwet)sloten. Tot de belangrijkste weteringen behoren de Zijlwetering, de Kaswetering, de Veenwetering en de Dobbewetering. De weteringen voeren het water in noordelijke richting af naar de Oude Rijn. Beide manieren van ontwatering met hun bijbehorende verkaveling zijn nog in het huidige landschap herkenbaar, maar het latere type springt het meest in het oog.

Bij de ontginningen, die in het duingebied als 'geest' of 'krocht' werden aangeduid, ontwikkelden zich kleine, esdorpatchige kernen. De niet ontgonnen, kale delen van de strandwallen werden wel 'klingen' genoemd. Een zeer belangrijk element is de zogenoemde Landscheiding - in feite de waterscheiding - tussen de Hoogheemraadschappen van Rijnland en van Delfland. De Landscheiding is herkenbaar aan de voormalige Hofpleinspoorlijn, waarover nu de Landscheidingsweg loopt en aan enkele

grenspalen. Wassenaar ligt ten noorden van de landscheiding en watert dus in noordelijke richting af.

In de 18de eeuw vormde afzanding een belangrijke vorm van grondgebruik, bijvoorbeeld op de woeste bos- en duingronden in het gebied Binnen-Klingen, nabij het huidige Clingenbosch. De zanderijen waren door middel van vaarsloten verbonden met de overige vaarwegen. Via de (vroegere) Schulpstoot langs de Lange Kerkdam en de Schulpweg vond vanaf het strand scheptransport plaats ten behoeve van de kalkbereiding.

Infrastructuur

Doorgaande wegen ontwikkelden zich op de flanken van de strandwallen, maar er kwamen ook dwarsverbindingen tussen de strandwallen tot stand. Op de strandwal tussen Leiden en Den Haag liep de hoofdweg, de Herenweg (thans Rijksstraatweg) en oostelijk daarvan liep de hoofdweg tussen Rijswijk en Ter Wadding (Veurseweg, Leidseweg, Veursewegstraatweg. Parallel daaraan liepen verbindingen die als 'buurwegen' werden aangeduid, zoals de Buurweg, Schouwweg en Oostdorperweg. Deze wegen zijn nu de belangrijkste verkeersaders van Wassenaar. De vaak natte (oostwestgerichte) dwarswegen over de strandvlakten werden 'voorden' of 'dammen' genoemd. Deze wegen fungeerden onder meer als paden naar de dichtstbijzijnde kerk of kapel. Verschillende dwarswegen zijn nog als paden of B-wegen aanwezig (o.a. Duivenvoordse Weg, Horstlaan-Kniplaan), enkele andere hebben zich tot belangrijke wegen ontwikkeld, zoals de Lange en Korte Kerkdam en de Papeweg/Papelaan.

Van de diverse esachtige ontginningen (Berkheide, Bierlap) groeide alleen Wassenaar uit tot een volwaardige kern. Het dorp had een kerk en lag - anders dan vele andere nederzettingen - niet aan de hoofdroute, maar aan een buurweg, de Oostdorperweg. Enkele wegen en paden, waaronder de Schulpstraat en de Lange Kerkdam, kwamen daar op uit. De Lange Kerkdam verbond de Oostdorperweg dwars door de strandvlakte met de Rijksstraatweg. Tot ver in de 19de eeuw was Wassenaar slechts ontsloten via de Rijksstraatweg. Deze werd omstreeks 1805 integraal bestraat en rond 1820 als weg no. 4 opgenomen in het net van 's Rijks Groote Wegen.

In de loop van de 19de eeuw verschenen nieuwe verkeersvoorzieningen, waaronder railverbindingen. De spoorweg van Leiden naar Den Haag (1843) passeerde het dorp nog op enige kilometers, met slechts stations te

Voorschoten en aan de Laan van Nieuw-Oosteinde. Een verbetering betekende in 1885 de indienststelling van een stoomtramverbinding naar station Voorschoten, die echter in 1891 werd omgezet in een paardentram. Pas in 1908 kreeg Wassenaar een eigen station aan de lokale spoorweg van Scheveningen naar Rotterdam-Hofplein en Den Haag-Hollandsch Spoor. Tussen 1923 en 1925 werd een elektrische tramverbinding van Leiden naar Den Haag in gebruik genomen.

Deze verbeterde ontsluiting droeg sterk bij aan de groei van villa- en middenstandswijken, die werden ontwikkeld in de nabijheid van tram- of spoorhaltes.

In de eerste decennia van de twintigste eeuw werd het wegennet verbeterd. Belangrijk was de verbreding van de Rijksstraatweg in de jaren 1920 en de Veurseweg in de jaren '30. Daarnaast werd de Papeweg/Papelaan bestraat. Het huidige rechte beloop dateert van na de Tweede Wereldoorlog, maar delen van de vanouds iets slingerende voorweg en van de hoge laanbeplanting zijn nog herkenbaar. In de dorpskern van Wassenaar werd rond 1916 de Lange Kerkdam verbreed door het dempen van de Schulpstoot. Omstreeks 1925 werd de Van Zuylen van Nijvelstraat aangelegd die een verbinding vormde tussen Den Deijl en de Schulpweg aan de noordzijde van de dorpskern. De Storm van 's-Gravesandeweg, die als 'randweg' westelijk van de bebouwde kom loopt, dateert van 1930.

Bebouwing

Van de 13de tot 16de eeuw werden delen van de 'grafelijke wildernis' in leen uitgegeven aan vazallen, die voor verdere ontginning van het gebied zorgden. In het gebied bevond zich een aantal versterkte huizen. Van noord naar zuid waren dat 't Huijs Weer, Zuydtwijck, Zanthorst, Raephorst, Ter Horst, Percijn, Rosenburgh, Wijngaerde/Ter Lips en Duyvenvoorde. Hiervan bestaat alleen de laatste duidelijk herkenbaar gebleven. In het veld zijn nog wel sporen te zien van de kastelen Persijn, Raaphorst, Santhorst, Zuidwijk en Rosenburgh.

Op de randen van de strandwallen lagen vanouds de oudste woonsteden en boerderijplaatsen. Een groot aantal is te vinden ten oosten van de Rijksstraatweg in de Oranje-, Papewegse en Veenzijdse Polder, I, maar ook

aan weerszijden van de Leidse-, Veurseweg-Veursestraatweg liggen belangrijke boerderijenplaatsen. Een aanzienlijk deel fungeerde als pachtboerderij. Diverse boerderijen zijn thans nog aanwezig, zoals Kerkwoning, Donkwoning, Vliet en Wegen, Zuidhof en Zuidhoeve. In het westen, aan de ander kant van de Rijksstraatweg, lagen tegen de duinrand ook boerderijen, maar hiervan zijn er maar enkele als zodanig herkenbaar overgebleven. Het beste voorbeeld is de boerderij aan de Laan van Koot 20 en de boerderij van Blanckenburg.

Het duingebied ten noorden van Den Haag kwam in de loop van de 17de eeuw in de belangstelling van het welgestelde Haagse patriciaat. Aanvankelijk verbleef men in een zogenoemde herenkamer behorende bij een boerderij. Verschillende boerderijen ontwikkelden zich tot buitenverblijf (zogenoemde hofstede buitens), waaronder Clingendael en Backershagen. Al snel bouwde men zelf buitenplaatsen, vaak met fraaie tuinen, zoals Duinrell, Rijksdorp en met name Huis ten Bosch, dat in 1645 in opdracht van Frederik Hendrik werd gesticht. Op een kaart uit 1685 staan zo'n 20 buitenplaatsen aangegeven. De 17de-eeuwse buitens kenden een formele aanleg in Hollands Classicistische stijl met een enkele of dubbele rechthoekige omgrachting, met lanen en sterrenbossen. De geometrische structuur met rechthoeken en vierkanten is nog herkenbaar op Haagwijjk, Clingendael, Duindigt, Zuidwijjk en Ter Horst. Vanaf de 18de eeuw maakte de formele aanleg plaats voor een aanleg in landschapsstijl met slingerende lanen, vijvers en beken. Hiervoor werden gerenommeerde architecten ingehuurd, zoals J.D. Zocher sr. en jr. die onder andere werkzaam waren op Clingendael, Oosterbeek en De Paauw. Omstreeks 1850 telde de gemeente ongeveer 25 buitenplaatsen. In de loop van de 19de eeuw kwamen er verscheidene nieuwe bij, zoals Beukenhorst (1845) en werden enige bestaande buitenplaatsen vernieuwd of verfraaid (bouw van Oud-Wassenaar in 1876) met parken in landschapsstijl. Tussen 1838 en 1854 verwierf prins Frederik, tweede zoon van Koning Willem I, een bijzonder uitgestrekt, aaneengesloten gebied van buitenplaatsen (De Paauw, Ter Horst en Raaphorst, Eikenhorst, Wilderust, Drie Papegaaien, Backershagen en Groot-Haesebroek), bossen, weiden en woeste duingronden. De Prins gaf verscheidene (tuin)architecten, waaronder C.E.A. Petzold en H.H.A. Wentzel, opdracht tot verfraaiing van zijn landgoederen. Om meer samenhang in deze landgoederen aan te brengen ontwierp Petzold in 1854 de zogenoemde 'Umfahrungsweg', door de aanleg

van zichtlijnen en een aantal nieuwe wegen. Deze beide structurelementen zijn redelijk tot goed herkenbaar gebleven. Verschillende huizen op de buitenplaatsen liet de Prins slopen, herbouwen (Eikenhorst, Ter Horst) of verbouwen (De Paauw en Backershagen).

Van grote landschappelijke betekenis zijn de zichtlijnen en weidse panorama's die verschillende buitens met elkaar verbinden, zoals op Rust en Vreugd, kasteel Oud-Wassenaar, Voorlinden, Blankenburgh, Backershagen, Duivenvoorde en Zuidwijjk.

Naar voorbeeld van prins Frederik lieten ook andere eigenaren hun buitenplaatsen moderniseren en verfraaien, zoals de Rotterdamse industrieel C.J. van der Oudermeulen, eigenaar van Oud-Wassenaar en het aangrenzende Rust en Vreugd.

Vanaf 1900 vond een tweede toeloop van welgestelde Haagse suburbanisanten plaats. Bouwgrondmaatschappijen legden in Wassenaar villaparken aan met ruime woningen in een parkachtige omgeving. Zowel de moderne infrastructuur (spoorlijn) als het vrijkomen van buitenplaatsen stimuleerden de ontwikkeling van deze villaparken. Door dit wonen in het groen aan de binnenduinrand ontstond een specifiek warandemilieu, zoals dat ook voorkomt in Bloemendaal.

Na de dood van Prins Frederik (1881) werden grote delen van het grondbezit verkocht en met villa's bebouwd, zoals Groot-Haesebroek, Oud-Wassenaar (1907), Backershagen en De Paauw (1910). De landhuizen en villaparken lagen vaak relatief geïsoleerd, zodat de exploitatiemaatschappij ook voor voorzieningen zorgde als scholen, waterleiding en elektriciteit. Exploitanten of bewoners richtten vaak hun eigen installaties in voor het motorisch opwekken van elektriciteit en het oppompen van water. Een aantal particuliere transformatorhuisjes en pomphuizen (deels ook op de buitenplaatsen) uit deze periode bestaat nog.

Naast villaparken werden in de eerste decennia van de 20ste eeuw ook woningen voor lagere klassen ontworpen. Zo ontstond ten oosten van de Rijksstraatweg het buurtje Kerkehout, waar aanvankelijk in hoofdzaak woningen werden gebouwd voor personeel van de villa's en buitenplaatsen.

Het merendeel van de huidige bebouwing ligt in de bebouwde kom van Wassenaar. Dit bestaat uit een oude dorpskern (reeds als beschermd gezicht

aangewezen), een aantal oude linten, een relatief groot gedeelte aan de oost- en zuidzijde met bebouwing uit omstreeks 1930, en een staalkaart van naoorlogse woningbouw aan de noordzijde (*kaart 7*). De dorpsbebouwing wordt gedomineerd door het Willibrorduskwartier, dat in de jaren 1875-1910 in opdracht van de rooms-katholieke gemeenschap werd ingericht met een nieuwe r.k.-kerk, een pastorie, een klooster, enige scholen en een zusterhuis. In 1923 stelde de Haagse architect J. Muters in opdracht van de gemeente Wassenaar een megalomaan uitbreidingsplan op in verband met de verwachte snelle groei (*kaart 8*). Het plan voorzorg in de totale opvulling van het gebied tussen de duinvoet en de oostelijke gemeentegrens. Tegen het alomvattende van het plan rezen nogal wat bezwaren. Uiteindelijk is slechts een klein deel ervan, 'Het Burchtplein', uitgevoerd.

Ongeveer tien jaar later werd een nieuwe opdracht verleend aan W.M. Dudok, die zijn plan in 1937 presenteerde *kaart 9, 10*. Opmerkelijk is dat in beide plannen de verkeersinfrastructuur een zeer belangrijk aspect vormde en dat werd vooruitgelopen op massaal transport door middel van de auto. Het plan van Dudok voorzorg voor het noordelijk deel van de gemeente in verdichting rond de bestaande bebouwing. Er waren vooral rechte straten voorzien. Het deel in het gebied ten oosten van de Zijlwatering is nog voor de oorlog uitgevoerd, het deel ten westen daarvan erna.

Het stratenplan voor het gebied ten zuiden van de kern is niet conform de plannen tot stand gekomen. Van het uitbreidingsplan van Dudok werd alleen de noordelijke flank gedeeltelijk gerealiseerd. Het zuidwestelijk deel van het plan werd na de oorlog geschrapt.

Verstedelijking

Binnen het grondgebied van Wassenaar hebben voor de Tweede Wereldoorlog verstedelijkings-incidenten plaatsgevonden: langs de Rijksstraatweg bij Den Deyl, bij Kerkehout (een buurtschap langs de Rijksstraatweg), en in de overgangszone naar Den Haag. Ook de transformatie van landgoederen tot recreatiegebied (Duinrell en Duindigt) en de aanleg van marinevliegveld Valkenburg kunnen hiertoe gerekend worden. Van andere orde was de vestiging van een dierenpark op Oud Clingendael aan de Buurweg (tegenwoordig de Raaphorstlaan), ten noorden van de werklidenbuurt Kerkehout. Het destijds zeer bekende, maar inmiddels

gesloten Dierenpark Wassenaar werd gesticht in 1937, op een deels afgezaand terrein. De bebouwing van het voormalige dierenpark is niet gewijzigd.

De belangrijkste ontwikkelingen in het ruimtelijk karakter zijn van verkeersinfrastructurele aard. Zo is de tramverbinding tussen Den Haag en Leiden in 1961 opgeheven, waarna de trambaan in Wassenaar deels is benut als ruiterspad. De spoorweg van Den Haag-Hollands Spoor naar Scheveningen was al eerder, rond 1955, opgeheven. De bestaande aardebaan en het (verbouwde) viaduct over de Rijksstraatweg zijn als onderdeel van de Landscheidingsweg in gebruik genomen. Tevens is de oude as Buurtweg-Groot-Haesebroekseweg langs de achterzijde van buitenplaats Ter Veken verlengd naar de Storm van 's-Gravesandeweg en is het profiel van de Rijksstraatweg recent nog verder verbreed en voorzien van een fietspad en een busbaan. Het karakter van deze van oorsprong dicht met bomen beplante oude verbinding is hierdoor grotendeels tenietgegaan. Het groen langs de Rijksstraatweg bestaat anno 2007 voor een groot deel uit beplanting op de aangrenzende private tuinen.

Andere ruimtelijke wijzigingen betreffen de fabrieksbebouwing aan de Menkenlaan. Deze is in 2000 gesloopt om plaats te maken voor een omvangrijk appartementencomplex. Op verscheidene plaatsen heeft verdichting, uitbreiding of vernieuwing van bebouwing plaatsgevonden, onder andere op een aantal ambassaderreinen, op het terrein van Eikenhorst, het huis Backershagen, en op Rust en Vreugd.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER (*kaart 11 t/m 13*)

Het te beschermen dorpsgezicht landgoederenzone Wassenaar-Voorschoten-Leidschendam vormt een representatief en merendeels gaaf bewaard voorbeeld van een historische landgoederenzone met aangrenzende villaparken. Kenmerkend is de continuïteit van grondgebruik en landinrichting in het gebied. De landgoederen en buitenplaatsen kennen vaak nog een historisch-functionele en visuele samenhang tussen de verschillende onderdelen. Bij de aanleg van villaparken is in de meeste gevallen voortgeborduurd op kenmerken en structuren van de voormalige buitenplaatsen. Alleen villapark de Kievit kent een nieuwe, planmatige aanleg. De Rijksstraatweg scheidt het gebied in een oostelijk en westelijk deel die zich verschillend laten karakteriseren. Het oostelijk deelgebied wordt gedomineerd

door bebooste landgoederen met aansluitende weidegronden, beide gekenmerkt door de uiterst lage bebouwingsdichtheid en door geringe verkeersontsluiting. De belangrijkste uitsonderingen hierop vormen de buurt Kerkehout en het villawijkje Persijn, terwijl ook in het gebied tussen Rijksstraatweg en Raaphorstlaan enige verdichting heeft plaatsgevonden. Het westelijk deel heeft een dichtere bebouwingsgraad en laat een grotere variatie in ruimtelijke ontwikkelingen zien met enerzijds landgoederen en buitenplaatsen en anderzijds enige villaparken en middenstandswijken. Het netwerk van (openbare) wegen is er fijnmaziger en deels planmatig van opzet. Kenmerkend voor de landgoederenzone zijn nog steeds de noordzuidgerichte parallelle wegen en waterlopen, ontstaan op de voormalige strandwallen en strandvlakten. De hoofdwegen worden geflankeerd door een reeks van grote buitenplaatsen en landgoederen met hun landhuizen, parken en tuinen, en lommerrijke villaparken. De parken en tuinen worden veelal gekenmerkt door een landschappelijke aanleg met hoog opgaande bomen, bosschages, gazons en zichtlijnen.

De villaparken worden gekenmerkt door een veelal bochtige lanenstructuur en door een bebouwing met landhuizen en villa's. De ruime tuinen, met vaak besloten gazons, zijn in veel gevallen in samenhang met de huizen ontworpen. Een aantal villaparken kenmerkt zich door een meer eenvormige bebouwing, met tuinen die meer gericht zijn en aansluiten op de openbare laanbeplanting. De kwaliteit van het lanenstelsel zit met name in het profiel van beplanting met statige, oude bomen, geflankeerd door hoogwaardige architectuur, en de omvang van het stelsel.

De voormalige strandvlakten kenmerken zich door een veel opener landschap waarin weidegronden met boerderijplaatsen domineren, met daarnaast enige villaparken. Deze villaparken bevatten vooral middelhoge laanbeplanting en plantsoenen die beide goed aansluiten bij de particuliere tuinen.

Buitenplaatsen (kaart 14, het cijfer verwijst naar de plek op de kaart)

De landgoederen en buitenplaatsen zijn door verschillende architecten ontworpen. 30 Buitenplaatsen hebben de status van rijksmonument. Voor een beschrijving ervan wordt verwezen naar het rijksmonumentenregister. Het gaat om de buitenplaatsen:

1. Clingendael
2. Oosterbeek

3. Duindigt
4. Langenhorst
5. Beukenhorst
6. De Wittenburg
7. Clingenbosch
8. Voorlinden
9. Blankenburg
10. Groot Haesebroek (kaart 17)
12. Ter Veken
13. Oud Wassenaar (kaart 17)
14. Frisastate
15. Oud Clingendael
16. Maarheeze
19. Ivecké
20. Wiltzangk
21. Meyland
22. Backershagen(kaart 17)
23. Hartenkamp
24. Paauwhof
25. De Paauw (kaart 15, 17)
26. Baljuwhuis
27. Zuidwijk
29. Raaphorst (kaart 15)
30. Eikenhorst
31. Ter Horst (kaart 15)
33. Duivenvoorde

De overige buitenplaatsen zijn:

11. Wildrust
28. Santhorst
32. Rosenburgh
34. Noordhey
35. Haagwijk

De Villaparken (kaart 14, *romeinse cijfers*)

De villaparken en middenstandswijken dateren alle uit de periode 1900-1940, maar hebben onderscheidende stedenbouwkundige en architectonische kenmerken.

De ontwikkeling van villaparken vond gewoonlijk plaats op particulier initiatief, waarbij exploitatiemaatschappijen als intermediairs en ontwikkelaars optraden. Met name J.Th. Wouters, architect, gemeenteraadslid te Wassenaar, en directeur van diverse exploitatiemaatschappijen, heeft een groot stempel gedrukt op de ontwikkeling van de villawijken.

Aanvankelijk werd gekozen voor stratenplannen waarin de bestaande landschappelijke aanleg gehandhaafd bleef, en voor harmonie tussen bebouwing en landschap. Tot op heden wordt het gebied sterk gekenmerkt door een groen karakter, met hoog opgaande bomen, struiken en open zones en verder plantsoenen, parken en gevarieerde laan- en tuinbeplanting. De oudste villaparken hebben de ruimste kavels, met afzonderlijk ontworpen tuinaanleg en bebouwing in behoudende stijl, waarbij historische

bebouwingstypen hoorden als dienstwoning voor tuinman/portier en koetshuis met paardenstal en wagenschuur/garage. De bebouwing verscheen meestal pas na voltooiing van het stratenplan. De jongere villaparken en vooral de middenstandswijken zijn gewoonlijk eenvoudiger - deels ook complexmatig tot stand gebracht - en wat moderner van architectuur, terwijl de bebouwingsdichtheid hoger is. Soms is er sprake van meer woningen onder één kap.

I. De Kieviet (kaart 16) en II. Kievietshuin

De Kieviet is tussen 1911 en 1930 gebouwd in opdracht van H. Haagmans, J.T. Wouters en J. Mutters van de exploitatiemaatschappij 'Park de Kieviet en Wildrust'. Na 1945 zijn op bescheiden schaal enkele modernere villa's toegevoegd.

Kenmerkend voor het villapark is het gebogen stratenpatroon. Het ontwerp omvat een netwerk van licht gebogen en korte, rechte lanen afgewisseld door ruime groenstroken waarbij gebruik is gemaakt van plaatselijke omstandigheden. Zo werd een bestaand deel van de oude Kaswatering vergraven tot waterpartij. De Koninginneweg is bedoeld als doorgaande hoofdweg, aansluitend op wegen van het octagonale plan dat H.P. Berlage in 1907 voor Scheveningen had ontworpen. De enige rechte laan is die welke langs de wetering loopt en het gebied doorsnijdt.

Het park is ingericht met vooral vrijstaande en dubbele villa's van de hand van verschillende architecten zoals J.J. Brandes, J.W.E. Buys, C.M. Kranenburg, N.H.W. Scholte, M.E. van de Wall en A.H. Wegeriff. Verder is er een kerkgebouw (Mutters 1919), een school (Mutters 1921), een garage en een theetuin. Bij de ontwikkeling van het park zijn zes relatief grote villa's gebouwd, zogenaamde lokvinken.

Karakteristieken

- voornamelijk bebouwing in Engelse cottagestijl met gepotdekselde geveldelen, erkers, serres en roedenverdeling; samengestelde, rictgedekte daken met soms steil afhagende dakschilden en vloetend gebogen vormen. Als een van de weinigen werkte H. Wouda in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid;

- panden in schoon metselwerk opgetrokken met samengestelde plattegrond waarbij de ruimten gegroepeerd zijn rondom een hal;
- een expressionistisch aanzien;
- vergeleken met Groot Haesebroek en Oud Wassenaer heeft de Kieviet een kleinere verkaveling, een bebouwing van zowel vrijstaande als dubbele villa's zonder aparte diensigebouwen, en met algemene voorzieningen zoals een restauranthotel, benzinstation, school en kerk;
- van belang in architectonisch en stedenbouwkundig opzicht als onderdeel van het oeuvre van J. Mutters;
- de bijzondere relatie met landelijke omgeving;
- veel aandacht voor groenaanleg en gebogen stratenpatroon enerzijds en grote concentratie van architectuurhistorisch waardevolle bebouwing anderzijds.

III. *Villaparken Groot Haesebroek en Oud Wassenaar (kaart 17)*

Verantwoordelijk voor de ontwikkeling van deze parken was de N.V. Mij. tot Exploitatie van Park Groot Haesebroek van architecten Z. Hoek en J.T. Wouters. Voor het park is geen apart stratenplan gemaakt, maar werd gebruik gemaakt van de bestaande lanenstructuur. Kenmerkend zijn de ruime kavels met grote villa's en bijgebouwen, destijds speciaal opgezet voor welgestelden.

De eerste bouwactiviteiten vonden weinig gestructureerd plaats, waardoor de villa's verspreid over beide parken liggen. De oudste villa's dateren uit de periode 1910-1918. De omvangrijke gebouwen en bijgebouwen zijn uitgevoerd in historiserende representatieve stijl (contemporaine Engelse landhuisstijl). De villaterreinen bestaan uit huis, toegangshek, portierswoning en koetshuis met garage en personeelsruimten (zoals Boeckhorst van J.J. Brandes, 1913 en de Vrije Blick van W.A. Lensvelt, 1917). Bij de tuinaanleg is gebruik gemaakt van het duimboslandschap, terwijl rond het huis een meer formele aanleg in de Nieuw Architectonische Stijl is gerealiseerd (zoals Duinauwe, A. Broese van Groenou, 1911). De huizen uit jaren '20 en '30 van de 20ste eeuw zijn minder groot, traditioneel vormgegeven in cottagesstijl en in minder mate beïnvloed door Nieuwe Haagse School of Nieuwe Zakelijkheid. Een relatief groot aantal villa's in Oud Wassenaar is van de hand van J.J. Brandes, die van 1912-1918 was geassocieerd met het bureau Hoek en Wouters. Kasteel Oud-Wassenaar is in 1910 verbouwd tot hotel om gasten van de bewoners onder te brengen.

Beeldbepalend element is de r.k.-kerk van de Goede Herder (1932) van architecten L. en J.A. van der Laan.

In 1924 is het wegennet in beide villaparken overgedragen aan de gemeente, waarmee het besloten karakter van de parken min of meer is verdwenen. Daarna zijn nog enkele nieuwe wegen aangelegd in de omgeving van het kasteel (Laan van Hoogwolde en Houtlaan) en is enige verdichting van de bebouwing opgetreden.

Karakteristieken

- de landschappelijke en lommerrijke inrichting van voormalige landgoederen met een in fasen ontwikkeld stratenpatroon en verspreid gelegen architectuurhistorisch waardevolle bebouwing;

- de representativiteit van Nederlandse villaontwikkeling uit eerste helft van de 20ste eeuw met in het bijzonder een goede vertegenwoordiging van grote landhuizen;

- de stedenbouwkundige relatie tussen wegenpatroon, groenaanleg en architectuur.

IV. *De Drie Papegaaien*

Iets ten noordoosten van Groot-Haesebroek ligt het villapark, dat o.a. door de aannemer T.P. de Geus is bebouwd tussen 1923-1926. Dit kleinschalige park kreeg iets kleinere kavels, waarop enkele en dubbele villa's werden gebouwd.

Middenstandswijken (kaart 14, hoofdletters)

Indirect samenhangend met de villaparken vond op beperkte schaal sociale woningbouw plaats bestemd voor de plaatselijke arbeidersklasse en voor het bedienend personeel van de villaparken. Door de komst van de tramverbinding Den Haag-Wassenaar in 1923 ontwikkelde zich langs de trambaan (ten westen van de Leidse Straatweg) middenstandswoningen op kleine kavels. Kenmerkend is de hogere bebouwingsdichtheid, het gesloten karakter van de bebouwing en de variatie van vrijstaande huizen met blokken geschakelde woningen.

A. Clingenbosch

Het eenvoudige, rechtlijnige stratenplan van villapark Clingenbosch dateert van 1919 toen een deel van de buitenplaats Duindigt door de gemeente werd aangekocht voor de aanleg van een weg (Laan van Koot). Op particulier initiatief is vervolgens in 1922 de Binnenweg aangelegd en zijn duingronden afgegraven voor de bouw van 20 middenstandswoningen. In 1928 is de wijk uitgebreid met 36 eengezinswoningen bestaande uit twee, drie of vier huizen onder één kap waardoor de wijk meer het aanzien van een tuinwijk kreeg. De bebouwing in de noordelijke lanen van het villapark is grotendeels pas na de Tweede Wereldoorlog voltooid. Eerdere, niet planmatige ontwikkelingen in dit gebied begonnen al in 1904.

B. *Nieuw Wassenaar (kaart 18) en Teylingerhorst*

Het stratennet van villapark Nieuw-Wassenaar en omgeving dateert van 1924. De bouw vond plaats in opdracht van het Syndicaat Nieuw Wassenaar. Op de gronden mocht alleen volgens het systeem van open bebouwing worden gebouwd. De wijk Teylingerhorst wordt gedomineerd door enkele en dubbele villa's van H.W. van Lindonk uit het eind van de jaren 1920. Het merendeel van de wijk Nieuw Wassenaar bestaat naast villa's uit sober vormgegeven woonblokken van 2, 4 of 6 huizen. In de wijk staan een lagere school (1931) en een kerk (ca. 1930, architect A.T. Kroon), beide inmiddels vervangen door nieuwbouw.

C. *Kerkehout*

In het zuidoostelijke deel van de gemeente werd in 1913 door de Wassenaarse Bouwvereniging plannen ontwikkeld voor de bouw van een middenstandswijk, met een gunstige ligging ten opzichte van de te bouwen villawijken. In 1918 werd begonnen aan de bouw van 41 woningen van de architect A. Broese van Groenou en in 1923 volgde uitbreiding. Door de Wassenaarse Bouwvereniging werd in de jaren '20 en '30 van de 20ste eeuw nog sociale woningbouw gerealiseerd o.a. naar ontwerp van architectenbureau Granpré Molière en Verhagen & Kok. Voor de Katholieke Woningbouwvereniging ontwierp L. Vingerling in de jaren 1920 rijtjeswoningen. Opmerkelijk zijn verder een woningcomplex van architect Broese van Groenou uit 1919, enige garageboxen annex woningen aan het laantje Het Kerkehout, en een theetuin met woning/winkelcomplex met autogarage aan de Rijksstraatweg uit de jaren 1920 (2006 gesloopt). In hetzelfde gebied werd rond 1906 een Joodse begraafplaats met metaarhuis gesticht naar ontwerp van L. Simons.

D. *Burchtplein (kaart 19) en r.k.-complex*

Van het grootschalige uitbreidingsplan voor Wassenaar van de hand van J. Mutters is slechts het ontwerp voor de inrichting van de omgeving van de voormalige Burchtheuvel gerealiseerd. Dit deel, het Burchtplein genoemd, bevindt zich in de directe nabijheid van de bestaande rooms-katholieke

exclave. De Burchtheuvel is afgegraven en vrijwel op dezelfde plaats werd door C. Brandes een plantsoen aangelegd met een (tot waterpartij vergraven) deel van de wetering. Het in een aantal fasen uitgevoerde stratennet is asymmetrisch aangelegd rond de vijver met aangrenzend plantsoen. De gegoeede middenstandswijk kent rechte en licht gekromde lanen en is vooral bebouwd met blokken herenhuizen onder één kap, waarvan een aanzienlijk deel is ontworpen door J.T. Wouters

E. *De Paauwhof*

Villawijk gesitueerd op de gronden van buitenplaats De Paauw. Door de 'Terrein Maatschappij Wassenaar' werd vanaf 1912 onder leiding van J.T. Wouters het noordelijk deel van de buitenplaats in exploitatie gebracht. Het resterende deel werd in grote kavels gesplitst en direct aan particulieren verkocht. In de periode 1910-1916 werden langs de Paauwlaan en de Rust en Vreugdlaan enkele kavels bebouwd door verschillende architecten. Na 1920 is een plan ontwikkeld voor een wijk, waarvoor de vijver achter het hoofdgebouw is vergroot en enkele straten met een vloeiend beloop zijn aangelegd.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

Voor de typering van de hoofdstructuur is van belang:

- * het meerassige, van oorsprong middeleeuwse wegennet dat zich uitstrekt langs de flanken van de strandwallen en enige dwarsverbindingen of voornden tussen die wegen. Karakteristiek zijn de laanbeplanting met hoog opgaande bomen en het smalle profiel van enige van deze wegen zoals de Raaphorstlaan, Schouwweg en Horstlaan;
- * het stelsel van parallelle weteringen zoals de Veenwatering, de Schenk, de Zijlwatering en de Dobbewetering;
- * de grotendeels midden-19de-eeuwse structuur van zichtassen en integrerende wegen van voormalige landgoederen die nog steeds een visuele, verbindende functie hebben tussen onderdelen van het gebied;
- * de regelmatige blokverkaveling in de weidegebieden binnen de strandvlakten en veengebieden;
- * de strokenverkaveling aan de oostzijde van Wassenaar waarbij de langgerekte kavels, gescheiden door een dicht netwerk van sloten;

* de buitenplaatsen op de strandwallen op gewoonlijk (zeer) grote, min of meer rechthoekige kavels gesitueerd van veelal voormalige boerderijplaatsen;

* de in de loop van de 20ste eeuw opgedeelde landgoederen, grote buitenplaatsen en weidegebieden, in kavels haaks op de ontsluitingswegen en lanen;

* de erf- en tuinafscheidingen der landgoederen, buitenplaatsen en huiskavels, meestal bestemd door hekwerken, muren, grenspalen, greppels en hagen die een karakteristiek en belangrijk aspect van de verkavelingsstructuur vormen.

Voor de typering van het hoofkenmerk is van belang:

* de reeks (grotendeels) intacte 18de-, 19de- en vroeg-20ste-eeuwse landgoederen en buitenplaatsen, enige ensembles van 19de- en 20ste-eeuwse landhuizen en villa's en een aantal vroeg-20ste-eeuwse villaparken en woonwijken voor de goeode middenstand;

* de structuur en de visuele en historisch-functionele samenhang der gebouwen en de plaatsing in tuinen en parken;

* de inrichting van de open ruimte, waar openbare en particuliere groenaanleg elkaar raken;

* de in Landschapsstijl aangelegde landgoederen op de Horsten, waaronder het in Voorschoten gelegen Ter Horst, behorend tot het 19de-eeuwse kroondomein De Horsten en in samenhang hiermee de overige buitenplaatsen van Prins Frederik (De Paauw, Groot-Haesebroek, Backershagen);

* de omvang en de samenhang in structuur en typologie van de landgoederen van De Horsten, Zuidwijk en Duivenvoorde, waarvan bezittingen met landerijen en boerderijen zich uitstrekken over het grondgebied van Voorschoten en Wassenaar is vrij uniek binnen een grootstedelijk context van Den Haag en Leiden

* de (voormalige) buitenplaatsen Clingendael, Rust en Vreugd, Langenhorst, Beukenhorst, Oud-Clingendael, Blankenburg, Voorlinden, Wirtenburg, Zuidwijk, Duivenvoorde, wegens de stilistische kwaliteit, zeldzaamheid en eenheid van park en bebouwing;

* de vroeg-20ste-eeuwse villaparken De Kieviet en Groot-Haesebroek/Oud-Wassenaar, waar bijzondere stedenbouwkundige kwaliteiten gepaard gaan met hoge gaafheid en/of zeldzaamheid.

Voor de typering van openbare ruimte en groenvoorziening is van belang:

* verscheidene van de oorspronkelijk particuliere parken en tuinen die als openbaar groen voor het publiek toegankelijk, dan wel zichtbaar zijn. Het belangrijkste deel hiervan strekt zich van noord naar zuid uit van De Paauw tot aan de Houtlaan. In dit door wandel- en fietspaden doorsneden gebied ten westen van de Rijksstraatweg, dat zich nu eens verwijdt en dan weer zeer smal is, liggen onder meer gazons, bospartijen, wateren en bestaan ook - al dan niet kunstmatige - hoogteverschillen. Met name de vroeglandschappelijke waterpartijen en slingerpaden van Rust en Vreugd (ca. 1765), Backershagen en Wiltzangk (nabij de uitzichtkoepel/ruïne; eind 18de eeuw) en die bij De Paauw (eerste helft 19de eeuw) zijn van grote cultuurhistorische betekenis. De tuinen tonen fasen in de ontwikkeling van de Landschappelijke Stijl;

* de koninklijke landgoederen De Horsten bevatten eveneens een belangrijke park- en tuinaanleg in landschappelijke Stijl en zijn een hoogtepunt in het oeuvre in Nederland van tuinarchitect Petzold. Daarnaast verwijzen de aanwezigheid of herbouwde boerderijen en de dienstwoningen naar de tijd waarin zulke landgoederen een functionele eenheid vormden met het agrarisch en het overige maatschappelijk leven;

* in open verbinding met de Horsten staat landgoed Duivenvoorde. Het vormt een goed voorbeeld van een tot buitenplaats geworden kern van een omvangrijk adellijk landgoed, voorzien van een fraaie historische parkaanleg in rijpe landschapsstijl waarbij het buitenpark mooi in de omringende landerijen is ingepast.

* de oude en jongere (laan)beplantingen. De oude beplanting die gewoonlijk een voortzetting is van een eeuwenlange traditie en die soms ook teruggaat op zichtassen van landgoederen, bestaat uit soorten hoog opgaande bomen (kastanjes, beuken en eiken). Deze komen voor langs verscheidene oude wegen zoals de Oud-Wassenaarse Weg, Schouwweg, Nachtegaallaan, Buurtweg, Raaphorstlaan, Rijksstraatweg en Papeweg, waar ze aspecten van beslotenheid en van diepte ondersteunen. Jongere laanbeplanting is soms in samenhang met het betrokken villapark aangebracht en in een aantal gevallen daarna ook nog vernieuwd;

* de aanwezigheid van plantsoenen in de wat jongere villa- en middenstandswijken (bv. Wilhelminaplein);

* het zeer groene en boomrijke karakter van Wassenaar, karakteristiek door de vele contrasten, en in deze omvang zeldzaam in het westen van het land.

Voor de typering van de bebouwing is van belang:

* de landhuizen, gebouwd tot 1918, vormen een grote architectonisch eenheid met toegangshekken, dienst- en portierswoningen en garages of koetshuizen die in dezelfde stijl zijn opgetrokken; enige particuliere electriciteitsgenerator- en pomphuizen zijn kenmerkend voor de ruimtelijke ontwikkeling. Daarnaast verwijzen jacht- en grenspalen naar vroegere rechten; * de villaparken, gebouwd na 1910, zoals De Kieviet, rond de buitenplaats De Paauw, De Drie Papegaaien en het Rijksdorp zijn op ensembleniveau opvallend, omdat naast een ruim opgezette verkaveling en een landschappelijk stratenplan ook naar harmonie werd gestreefd tussen landschap, bebouwing en architectuur van de villa's onderling. Zij vormen opvallende bouwstenen van het kenmerkende warandmilieu van Wassenaar; * het aantal dorpsuitbreidingen met een bijzonder karakter (sociale woningbouw in Oostdorp-Kerkehout, het Burchtplein en omgeving), een serie fraaie openbare gebouwen uit de jaren 1920 (van o.a. architect Co Brandes) en enkele architectonische ensembles, waarbij niet alleen het architectonisch object zelf beeldbepalend is, maar vooral ook de combinatie met de landschaps-architectuur;

* bebouwing is overwegend 19de- en 20ste-eeuws en heterogeen - maar met een zwaar accent op landhuizen en villa's, die naar afzonderlijk ontwerp zijn gebouwd; voorts op goeude-middenstandswoningen, die gewoonlijk complexmatig tot stand zijn gekomen. De villa's worden alle door ruime tuinen omgeven, waarbij de kavelgrootte in recentere tijden iets is ingeperkt omwille van een intensievere bebouwing;

* de gehanteerde stijlen lopen sterk uiteen en variëren van Neo-Classicisme, zoals bij (onderdelen van) De Paauw en Raaphorst, en Neo-Renaissance (De Wittenburg, Oud-Wassenaar) tot Engelse Landhuis- en Cottagestijl (zoals bij Voorlinden, Ymkerhoeve, Schouwenhoek en enige huizen aan de Van der Oudermeulenlaan). Verder zijn expressionisme (panden aan Waldeck Pyramontlaan), traditionalisme (Frisiastate) en Nieuwe Zakelijkheid (Groot Haesebroek; Van der Velde, Appelhof; Wouda) redelijk vertegenwoordigd. Vele villa's uit de late jaren 1920 en 1930 zijn beïnvloed door de Nieuwe Haagse School;

* de (geschakelde) middenstandswoningen worden gekenmerkt door uniformiteit in de gehanteerde stijl en in de gaafheid van het concept. De woningen zijn meestal gebouwd in de trant van de Nieuwe Haagse School (o.m. huizen aan de Victorialaan en het Burchtplein);

* de kerk- en schoolgebouwen en andere voorzieningen, waarvan de meeste in een sobere trant zijn uitgevoerd. Verwantschap met Nieuwe Zakelijkheid/Nieuwe Haagse School (trafohuisjes) komt voor, maar de meeste scholen en kerken zijn tamelijk traditioneel;

* van bijzondere betekenis zijn de boerderijen, waarvan er verscheidene nog (deels) uit de 16de/17de eeuw dateren. De meeste zijn veebedrijven van het Rijnlandse type, waarvan de meeste een langgerekte of L-vormige plattegrond en een onderkelderde opkamer hebben;

* noemenswaard is een aantal transformatorhuisjes, die ten dele tot stand kwamen door particuliere maatschappijjes, maar die rond 1930 zijn overgenomen (in De Kieviet en aan de Paauwlaan, de Rijksstraatweg, de Schouwweg, de Stoepleaan en de Menkenlaan). Ook komen nog op vrij ruime schaal vooroorlogse palen van de elektrische straatverlichting voor, onder meer in het park van Rust en Vreugd, in De Kieviet, Burchtplein en bij de Zijdedeweg.

Voor de typering van de relatie tussen landschappelijke structuur en bebouwing is van belang:

* het sterk lineaire karakter van de bebouwingstructuur vormt een afspiegeling van de geologische structuur van het gebied en daarnaast ook van de verkeerstechnische ontwikkelingen die er plaatsvonden;

* de natuurlijke en landschappelijke voorwaarden, zoals het geaccidenteerde en beboste landschap van binnenduinen en strandwallen dat een ideale vestigingsplaats voor buitenplaatsen in landschapsstijl vormde. De Rijksstraatweg en de hieraan parallelle buurwegen vormen zo de bases van enkele kenmerkende linten van buitenplaatsen en landhuizen, terwijl de tussen de strandwallen gelegen en aanvankelijk vrijwel onbebouwd gebleven strandvlakten en het veengebied een hoofdzakelijk agrarische bestemming kregen;

* het oorspronkelijke lineaire bebouwingskarakter komt wellicht het beste tot uiting in het boerderijlint op de in het veld nauwelijks waarneembare lage strandwal in het veen ten oosten van de Rijksstraatweg en aan weerszijden

van de Veurse(straat)weg. De boerenbedrijven liggen op ruime afstand van de weg en zijn slechts via vaarsloten, dan wel een lange oprijlanen te bereiken.

Functionele waarden:

- * de dominantie van de woonfunctie voor welgestelden en middenstandklasse;
- * de zandvaarten, die getuigen van het voor de streek typerende zanderijbedrijf, dat tot in de vroeg-20ste eeuw voortgang heeft gevonden. Zoals de vaart die achter De Pauw naar het noordwesten loopt en die de vroegere zanderij op De Hertenkamp - ten zuiden van Duinrell - ontsloot. De vroegere zandwinning liet ook een duidelijk spoor na aan de oostzijde van de Rijksstraatweg, nabij de Duivenvoordse Weg. Dit terrein wordt thans gebruikt voor de bloembollenteelt;
- * de stenen stellingkorenmolen 'Windlust' (molen Zuidwijk) met molenaarswoning (18de eeuw) en de annexe graanmaaldrij, als monument van bedrijf en techniek.

BEGRENZING VAN HET TE BESCHERMEN GEBIED (kaart 1)

De begrenzing van het beschermde dorpsgezicht Landgoederenzone Wassenaar-Voorschoten-Leidschendam is weergegeven op bijgevoegde kaarten MSP/35/01 blad 1 en 2, deel I.

Uitgangspunt van de begrenzing is de structuur van de landgoederenzone in brede zin.

In grote lijnen wordt deze in de gemeente **Wassenaar** aan de westzijde gevormd door de duinvoet tussen het sportterrein bij de Roggewoning en het recreatiepark Duinrell, in het noordwesten door het reeds beschermde dorpsgezicht Wassenaar, richting Lange Kerkdam en langs de (voormalige) gronden van de noordelijk gelegen buitenplaats Zuidwijk, in het oosten door de landerijen (weidegronden) tot aan de gemeentegrenzen van Voorschoten en Leidschendam. In het zuiden vormt (het verlengde van) de Landscheidingsweg de begrenzing.

De begrenzing van het te beschermen gebied loopt in de gemeente **Voorschoten** aan de noordwestzijde door de landerijen nabij de gemeentegrens met Wassenaar, aan de zuidoostzijde deels langs de spoorlijn, deels langs de Dobbewetering om vervolgens ter hoogte van de landerij de

voormalige buitenplaats Rosenburg af te buigen richting de Vliet waarmee de historische buitenplaatsen Ter Horst en Duivenvoorde incl. de overplaats met de vm. buitenplaats Haagwijk binnen de begrenzing vallen.

De begrenzing van het te beschermen gebied loopt in de gemeente

Leidschendam-Voorburg door de landerijen langs de noordwestelijke gemeentegrens met Wassenaar en tevens langs de noordoostelijke gemeentegrens met Voorschoten., verder langs de Veurse(straat)weg waarna deze ter hoogte van Schakenbosch naar het westen loopt om bij de spoorlijn uit te komen.

De gedetailleerde begrenzing is als volgt:

In het zuiden valt de grens van het te beschermen gebied samen met de gemeentegrens van Den Haag. Hierdoor worden de gronden van de voormalige buitenplaats Groenendaal (thans sportpark), Duimbos, Oosterbeek en Clingendael ingesloten, alsmede de gronden van Langenhorst en de landerijen in de Duivenvoordse en Veenzijdse Polder tot aan de spoorlijn op het grondgebied van Leidschendam. Hiermee sluit het te beschermen gebied aan op de reeds beschermde stadsgezichten Den Haag Benoordenhout en Marlot/Reigersbergen. Het volkruincomplex in Leidschendam is om pragmatische redenen ook binnen de begrenzing getrokken.

De oostgrens loopt van zuid naar noord langs de westelijke teen van de spoorlijn tot aan de gemeentegrens met Voorschoten. Hierdoor worden de landerijen/weidegronden die eens deel uitmaakten van de landgoederenzone ingesloten in het te beschermen gebied. Vervolgens vallen op Voorschotens grondgebied de gronden van de reeds beschermde buitenplaats Duivenvoorde (tot aan de Veurseweg in het oosten), de gronden van Ter Horst (ook in de Oranjepolder) en de voormalige buitenplaats Rosenburgh (thans begraafplaats) binnen de bescherming. De grens loopt via het midden van de Rosenburgerlaan tot aan de Dobbewetering; vervolgens loopt de oostgrens van het te beschermen gebied over de Dobbewetering naar het noorden. Hierdoor worden de landerijen/weidegronden die behoordten tot landgoed de Raaphorst, Santhorst en Zuidwijk ingesloten in het te beschermen dorpsgezicht.

In het noorden loopt de grens over de Nieuweweg (een voormalige Buurweg). Hierdoor worden de landerijen die aanwijsbaar ooit tot de landgoederenzone behoorden ingesloten. Vervolgens loopt de grens een stuk in zuidelijke richting over de Rijksstraatweg (oostelijke rand van de weg), langs Zuidwijk en langs de voormalige gronden van Kasteel Santhorst en De Horsten.. Ter hoogte van Den Deyl buigt de grens in westelijke richting af en omsluit via de achtererven van de Lange Kerkdam, Langstraat en via de Achterweg het reeds beschermde dorpsgezicht “Wassenaar” in. Ter hoogte van de voormalige buitenplaats Nijenburg (Schoolstraat 27) voert de grens naar de Storm van ’s-Gravesandeweg. Hierdoor worden de thans nog open weilanden van de voormalige buitenplaatsen Nijenburg en Nieuw Rijksdorp ingesloten binnen het te beschermen gebied.

De westelijke grens volgt de Storm van ’s-Gravesandeweg en Jagerslaan om juist ten zuiden van Duinrell af te buigen naar de duinvoet. In zuidelijke richting wordt de westgrens van het te beschermen dorpsgezicht gevormd door de duinvoet, c.q. de westelijke begrenzing van villapark Groot-Haesebroek (tevens grens Golfclub-terrein), de westelijke begrenzing van villawijk De Kieviet (langs de achterterfgrens van de bebouwing aan de Duinvoetlaan en vervolgens langs de duinvoet achter Blankenburg en Voorlinden via het wandelpad achter de sportvelden van De Roggewoning.

WAARDERING

Het te beschermen dorpsgezicht landgoederenzone Wassenaar-Voorschoten-Leidschendam-Voorburg is een visueel en functioneel samenhangend ensemble van 18de- en 19de-eeuwse landgoederen en buitenplaatsen, parken en tuinen, historische boerderijen en weidegronden, en vroeg-20ste-eeuwse villaparken met bijbehorende wijk- en groenvoorzieningen. Het gebied draagt een voor ons land zeldzaam warande-achtig karakter, gekenmerkt door een duidelijk herkenbare en goed bewaard gebleven historische en landschappelijke continuïteit. Het gebied is van groot historisch-geografisch, cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig belang.

RECHTSGEVOLG

Ter effectivering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden vastgesteld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

BRONNEN

Literatuur

- Jongere bouwkunst en stedenbouw 1800-1945 (MIP); Wassenaar, twee delen, Den Haag 1994
- Albers, L.H.; Landgoederen in de gemeente Wassenaar; historie en waarde. Albers Adviezen, Utrecht, 1997
- Fölting, H., T. Henry-Buitenhuis, e.a.; Buitenplaatsen in en om Den Haag. Zwolle, 1992
- Hoeve, J.A. van der, P.C. Lankamp, e.a.; MIP Den Haag 1850-1940. Den Haag, 1992
- Oldenburg-Ebbers, C.S., A.M. Backer en E. Blok; Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, Deel West; Noord-Holland, Zuid-Holland. Rotterdam, 1998
- RDMZ: rijksmonumentenregister. Zeist
- Scheffer, C.; De ontwikkeling van Wassenaar tot villadorp. In: Monumenten, 7/8, 1993, pp. 10-14
- Scheffer, C. en A.F.J. Niemeijer, Architectuur en stedenbouw in Zuid-Holland 1850-1945, Zwolle/Zeist 1996
- Scheffer, C., De stedenbouwkundige ontwikkeling van een buitenplaatsenlandschap naar een bostrijk villadorp. De waardering voor en omgang met historische buitenplaatsen in Wassenaar na 1900; Jaarboek Monumentenzorg 1998, 29-47
- Stöver, J (red.), Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland, Zutphen 2000

AFBEELDINGEN DEEL III

1. Overzichtskaart gemeentegrenzen en begrenzing Landgoederenzone. Topografische ondergrond © Topografische Dienst, Emmen, 2001
2. Landgoederenzone ca. 1850. Topografische Militaire Kaart Koninkrijk der Nederlanden, 1839-1859, schaal 1:50.000
3. Situatie 1911-1913. Samenvoeging van twee kaarten. Boven: Chromotopografische Kaart des Rijks, no. 421 Wassenaar, schaal 1:25.000. Uitgave 1914. Verkend in 1875. Herzien in 1888; ged. herzien tot 1913. Onder: Chromotopografische Kaart des Rijks, no. 440 's Gravenhage, schaal 1:25.000. Uitgave 1911. Verkend in 1874. Herzien in 1907 en 1908; ged. herzien tot 1911
4. Situatie 1933. Samenvoeging van twee kaarten. Boven: Chromotopografische Kaart des Rijks, no. 421 Wassenaar, schaal 1:25.000. Uitgave 1934. Verkend in 1933. Onder: Chromotopografische Kaart des Rijks, no. 440 's Gravenhage, schaal 1:25.000. Uitgave 1934. Verkend in 1933
5. Situatie ca. 1950. Topografische kaart van Nederland, no. 30 G, 's-Gravenhage schaal 1:25.000. Verkend in 1939. Herzien in 1954. Ged. herzien in 1957
6. Situatie 1998. Topografische kaart van Nederland, no. 30 G, 's-Gravenhage schaal 1:25.000. Uitgave 1998 © Topografische Dienst, Emmen
7. Plattegrond van Wassenaar, ca. 1930. Cartografia N.V. Gemeentearchief Wassenaar
8. Bebouwingskaart bij het uitbreidingsplan gemeente Wassenaar van J. Mutters, 1923. Gemeentearchief Wassenaar
9. Uitbreidingsplan gemeente Wassenaar van W.M. Dudok, 1937 (blad 1). Gemeentearchief Wassenaar
10. Profielen. Blad 4 van het uitbreidingsplan gemeente Wassenaar van W.M. Dudok, 1937. Gemeentearchief Wassenaar
11. Waarderingskaart structuren (1), Landgoederenzone, strandwallen, water- en laanstructuren. Topografische ondergrond © Topografische Dienst, Emmen, 2001
12. Waarderingskaart structuren (2), Landgoederenzone, open- en gesloten groenstructuren. Topografische ondergrond © Topografische Dienst, Emmen, 2001
13. Waarderingskaart structuren (3), Landgoederenzone, belangrijke structuren op topografische ondergrond. Topografische ondergrond © Topografische Dienst, Emmen, 2001
14. Waarderingskaart bebouwing, Landgoederenzone, 1 t/m 35 buitenplaatsen; 1 t/m IV villaparken; A t/m E villa-/middenstandswijken. Topografische ondergrond © Topografische Dienst Emmen, 2001
15. Kaart der Hofsteden, Landen enz. De Paauw, Ter Horst en Raaphorst, schaal 1:2.500, ca. 1853. Kaart gebaseerd op de eerste kadastrale minuutplans; hoort bij huisarchief De Paauw. Gemeentearchief Wassenaar
16. Bouwplan De Kieviet in Wassenaar, schaal 1:2.500, z.j. Gemeentearchief Wassenaar
17. Kaart van de Parken: Groot-Haesebroek; Oud Wassenaar; De Paauw en Backershagen, ca. 1913, schaal 1:5.000. Gemeentearchief Wassenaar
18. Situatie van het villapark Nieuw Wassenaar, J.Th. Wouters, 1928? Gemeentearchief Wassenaar
19. Kaart sectie F2 van het uitbreidingsplan van J. Mutters van de gemeente Wassenaar, zoals vastgesteld door de gemeenteraad in 1925. Rechtsboven het 'Burchplein'. Schaal 1:2.500. Gemeentearchief Wassenaar

COLOFON

Deel I, II en III

Uitgave: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Zeist, 2007

Deel I: Begrenzingskaart MSP/35/01, blad 1 en 2: H. de Groot, RDMZ, 2002. Grootschalige basiskaart © Topografische Dienst, Emmen

Deel II en III: Onderzoek en tekst: A.F.J. Niemeijer, 1999

Aanvullingen, grenscorrecties en bewerking: I. Finaly en D. Koper-Mosterd, RDMZ, 2001, C. Scheffer (gemeente Wassenaar), H. Meijer (gemeente Voorschoten), L. Driessen (gemeente Leidschendam-Voorburg), 2007

Foto omslag: Profielen. Blad 4 van het uitbreidingsplan gemeente Wassenaar van W.M. Dudok, 1937. Gemeentearchief Wassenaar

PRODUCTIE

RACM / Drukkerij Kerekebosch bv, Zeist